

Олег Поплавський,
заступник проректора
з навчально-методичної роботи
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету,
кандидат історичних наук, доцент,
доктор філософії

Олег Левін,
кандидат історичних наук
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ІРЕДЕНТИСТСЬКИХ КОНФЛІКТІВ СУЧАСНОСТІ

Вже сім років в Криму і на Донбасі йде реалізація потужного іредентистського проекту Російської Федерації по відношенню до нашої держави. Щоб надати своїм загарбницьким намірам переконливої аргументації, Кремль замасковує їх прагненням захистити інтереси так званих співвітчизників, які проживають у сусідніх державах. Така іредентистська політика, яку вже довгий час проводить російське керівництво на пострадянському просторі, створює потужний конфліктогенний потенціал, загрожує миру і безпеці в центрі Європи.

Якщо розглядати генезис проблеми іредентизму, слід наголосити, що він виступає базовим чинником нестабільності на світовій політичній арені починаючи з кінця XIX століття. Словник іноземних слів трактує цей термін як політичний рух за приєднання до країни її історичних територій. Проявляється в етнічній мобілізації, за якої підіймається питання про возз'єднання території, на якій мешкає іредента, з титульною державою, у якій їхній етнос складає більшість. На відміну від діаспори, члени якої розсіяно проживають на території віддалених від їхньої історичної батьківщини держав, члени іреденти, як правило, компактно розселені в державах, що межують з їхньою історичною батьківщиною, особливо висока їхня концентрація в прикордонних, суміжних територіях

Актуальність теми розвідки полягає в тому, що, незважаючи на існування певної міжнародно-правової системи, яка передбачає недоторканність післявоєнних кордонів в Європі, Україна втратила частину своєї території внаслідок російської агресії саме на підставі розгойдання іредентистських настроїв в Криму та на сході країни. При цьому, політичним керівництвом РФ цей процес обґрунтовується як реалізація російською меншиною України права на самовизначення шляхом приєднання до іншої держави і діями по

захисту російської іреденти. Тому, вкрай актуальними стають питання створення відповідних міжнародно-правових механізмів, які повинні стояти на захисті територіальної недоторканності кожної держави.

Іредентизм як одна з форм буття етносу в політичних реаліях виступає об'єктом дослідження представниками етнополітології. Напрацювання у дослідженні еволюції феномену іредентизму та закріплення цього поняття в нормах міжнародного права мають зарубіжні науковці Т. Амброзіо, Е. Гелнер, Дж. Гоксек, Д. Горовіц, Д. Ландау, М. Сайдман, Н. Чейзен та інші. Співвідношенням принципів права на самовизначення і територіальної цілісності держави приділяли увагу вітчизняні вчені М. Басараб, О. Теленко, О. Цибенко, І. Рафальський та ін.

Метою статті виступає аналіз міжнародно-правових механізмів, які повинні слугувати недопущенню радикалізації іредентистських настроїв в умовах серйозної кризи всієї сучасної системи міжнародних відносин.

Якщо розглядати історіографію питання, то треба підкреслити, що протягом століть іредентизм перебував за межами системи міжнародного права, оскільки в багатьох випадках вирішення міждержавних конфліктів відбувалося шляхом військових засобів у процесі приєднання тих чи інших територій. Вже наприкінці XIX - початку XX ст. рішеннями Гаазьких мирних конференцій 1899 і 1907 рр. були прийняті документи, які започаткували створення відповідної нормативно-правової системи. Це, в першу чергу, стосується Конвенції про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, в якій декларувалося, що держави, які підпишуть дану Конвенцію, погоджуються докласти усіх зусиль для забезпечення мирного вирішення міжнародних суперечок. Крім того, в документі був сформульований механізм залучення посередників в особі однієї чи кількох дружніх держав, описані повноваження міжнародного третейського суду та ін.

Перша світова війна призвела до створення Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин і Ліги Націй, яка захищала її принципи. Члени Ліги Націй зобов'язалися поважати і оберігати суверенні держави проти всякого зовнішнього вторгнення територіальну цілісність і незалежність всіх членів організації. Але, в цілому, новостворена система не витримала випробувань часом тому що враховувала інтереси держав-переможниць і нехтувала інтересами інших державних утворень, які постали внаслідок розпаду імперій. На жаль, в тому числі, інтересами Української народної республіки. Аншлюс Австрії, захоплення Судетської області Чехословаччини Німеччиною, частини території Фінляндії СРСР та багато інших прикладів у 30-тих рр. XX ст. продемонстрували фактичну недієздатність міжнародних механізмів забезпечення верховенства права в міжнародних відносинах.

У другій половині XX ст. з'явився цілий комплекс міжнародно-правових актів, які закріплювали принципи територіальної цілісності держав, непорушності їх державних кордонів. У Статуті Організації Об'єднаних Націй, яка була створена у 1945 р., було зазначено, що «всі члени Організації

Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [1].

24 жовтня 1970 р. була прийнята Декларація про принципи міжнародного права, в якій були зафіксовані такі основоположні принципи, як вирішення державами міжнародних суперечок мирними засобами, зобов'язання не втручатися у справи, які входять у компетенцію будь-якої іншої держави, обов'язок держав співпрацювати одна з одною, рівноправ'я і самовизначення народів, суверенної рівності держав [2]. Принцип незмінності державних кордонів країн Європи закріплював і Гельсінський Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. У розділі «Непорушність кордонів» зазначено, що «держави-учасники розглядають як непорушні всі кордони одна одної, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони будуть утримуватися зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони будуть, відповідно, утримуватися також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасника» [3].

З іншого боку, спираючись на право самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй приймає низку документів, які підтримують іредентистські настрої в різних куточках земної кулі. Серед них Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 р. У цьому документі зазначено, що всі народи мають право на самовизначення, і на підставі цього права вони можуть вільно встановлювати свій політичний статус і забезпечувати свій економічний, соціальний і культурний розвиток [4]. Цей принцип також закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Декларації про право на розвиток від 04.12.1986 р. [5], Віденської декларації 1993 р. [6].

Отже, документи авторитетних міжнародних організацій другої половини ХХ ст. фіксують одночасно як право націй на самовизначення так і принцип територіальної цілісності держави. Цей існуючий парадокс дозволяв певний час уникати гострих міждержавних конфліктів або так чи інакше їх вирішувати. Проте наприкінці ХХ ст. після розпаду СРСР, СФРЮ були створені декілька прецедентів вирішення етнічних конфліктів (самопроголошення Косова, визнання деякими державами незалежності Абхазії, Південної Осетії та ін.), які призвели до порушення існуючого статус-кво у міжнародних відносинах.

Іредентизм може оцінюватися досить позитивно з точки зору реалізації права етнічної групи на самовизначення, однак розглядатися негативно з позиції збереження цілісності державних кордонів багатоетнічної держави, у якій проживає іредента. У будь-якому випадку поява іредентизму є нагальною проблемою, яку держава не може ігнорувати. Загроза з боку іредентизму полягає у тому, що він може стати зручним інструментом для обґрунтування агресивної політики держави, яка проводиться не тільки під гаслами возз'єднання «розділеного народу» в одній державі, але й під гаслами повер-

нення історичних територій навіть у тому випадку, якщо етнічна група там вже не проживає. Вже сам факт існування іреденти у державі створює потенційну загрозу внутрішньополітичній стабільності. Радикалізм іредентизму полягає у загрозі стабільності ситуації у внутрішньополітичному просторі і на міжнародній політичній арені в цілому. ООН декларує принцип реалізації права націй на самовизначення, однак принцип територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів визнається пріоритетним.

У сучасному світі втручання інших держав чи міжнародних організацій у внутрішні справи новоутворених держав досить поширене явище, що підтверджує зацікавленість світової спільноти у врегулюванні територіальних питань. Анексія українського Криму Росією стала кричущим порушенням всіх міжнародно-правових документів, які були прийняті після Другої світової війни. У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. чорним по білому записано, що «жодні територіальні надбання, які є результатом загрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними». Саме тому російську військову агресію і анексію Криму рішуче засудили Генеральна Асамблея ООН, Конгрес Ради Європи, Парламентська Асамблея Ради Європи та інші європейські інституції.

Отже, дослідивши стан міжнародно-правової бази, треба підкреслити, що норми міжнародного права, декларуючи принципи територіальної цілісності держави і непорушності її кордонів, переважно спрямовані на попередження іредентизму, але не достатньо розроблені у питаннях реагування на спроби реалізації політики іредентизму. Треба зазначити, що на сьогодні поняття «іредентизм» взагалі не закріплене у міжнародно-правових документах. Сьогодні, враховуючі випадок анексії Російською Федерацією українського Криму, міжнародній спільноті необхідно виробити більш чіткі і більш жорсткі механізми протидії іредентистській політиці і взагалі увести іредентизм у міжнародне правове поле.

1. Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда (26 июня 1945 г.). <http://dag.in.org/bitstream/handle/11176/387362/UNK-1.pdf?sequence=y> (2021, лютий, 3).

2. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций, ГА ООН. Резолюция 2625 (XXV) (24 октября 1970 г.). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (2021, лютий, 3).

3. Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе. Заключительный акт. Хельсинки, 1975. *Веб-сайт Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе* <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true> (2021, лютий, 3).

4. Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514(XV) (14 декабря 1960 г.). http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml (2021, лютий, 4).

5. Декларация о праве на развитие, ГА ООН Резолюция 41/128 (4 декабря 1986г.) http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_development.shtml.

6. Венская декларация и Программа действий человека: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/viendec93.shtml (2021, лютий, 4).